

Az alternatívák szükségessége

A nem kapitalista vegyesgazdaságok problémáiról, történetéről és jövőjéről rendezett egy hatalmas (500 résztvevős) online eseményt számos szervezet* közösen, 2021. június 23–26. között, a Rosa Luxemburg Stiftung támogatásával. Az alábbiakban e konferencia anyagai közül publikálunk három írást, Tütő Lászlóét, Szigeti Péterét** és Raquel Varelaét.

A konferencia résztvevői a nem kapitalista vegyesgazdasági modelleket úgy értelmezték mint kiemelkedően jelentős történelmi tapasztalatot, gyakorlati lehetőséget az egyes társadalmak számára, és olyan történelmi perspektívát, amelyre nagy szüksége van ma az emberiségnek. A globális kapitalizmus ellentmondásai és az ökológiai krízis koherens válaszlépéseket követel meg, amelyek nem korlátozódnak pusztán arra, hogy visszaszorítsuk a jelenlegi világjárvány, a koronavírus által csak felerősített társadalmi és ökológiai romboló erőket, hanem a mai kapitalizmus improduktív és igazságtalan struktúráinak alapvető átalakítása felé szükséges elmozdulni. Ebben a folyamatban életbevágó, hogy gondolatban újra „felkeressük” a történelmi szocialista kísérletek eredményeit és tévedéseit, tanuljunk belőlük, és ezzel elősegítsük, hogy az új társadalmi modellek és mechanizmusok keresése egységesebb formát öltjön, intenzívebbé váljon és egyre szélesebb körökben terjedjen el. Persze egyetlen, nagyjából akadémiai keretek között zajló konferencia önmagában nem indíthat el egy ilyen folyamatot. Ugyanakkor segíthet mozgásba hozni az ezekre a célokra

* A Karl Polányi Központ, az *Eszmélet* folyóirat, a budapesti Társadalomelméleti Kollégium, a Polányi Intézet, a Geopolitical Economy Research Group, az Institute of Political History Social Theory Research Group, a The Study Group on Global Labour History and Social Conflicts – IHC Universiadae Nove de Lisboe, a *Left East*, az Institutul pentru Solidaritate Socială, a Working Group for Public Policy, a Helyzet Műhely, a *Fordulat* folyóirat, a Critic Attack, a Transform Europe és az International Karl Polanyi Society.

** Szigeti Péter előadását jelentősen kibővített formában adjuk közre.

irányuló eszmék kibontakozását, és hozzáadhat valamit ahhoz, amit már elvégeztünk, vagy most végzünk ezen a téren.

Sok minden van, amiből tanulhatunk, és amire támaszkodva építközhetünk. Száz évvel ezelőtt teljes gőzzel folyt egy szocialista gazdaság építése a szovjet-Oroszországban. A legfontosabb teoretikusok és politikusok egyetértettek abban, hogy kreatív módon kell kombinálni a különböző típusú gazdaságokat és a különböző gazdasági szektorokat (szocialista tervezés és újraelosztás, nagyméretű kapitalista termelés és – ami nagyon fontos – a kisméretű ipari és mezőgazdasági termelés), azzal a céllal, hogy elinduljanak a szocializmus felé. A 20. és 21. századok szocialista országai azóta több kísérletet tettek arra, hogy kombinálják a különböző gazdasági logikákat és szektorokat, gyakran nagy sikerrel, ám néha nagy nehézségekkel.

Mára az ezekről a gazdaságokról szóló társadalomtudományi irodalom hagyománya kiveszőben van – igen keveset gondolkodunk ezeknek a gazdaságoknak a kölcsönhatásairól és dinamikájáról. Újra rájuk kell fókuszálnunk, és tovább kell dolgoznunk azon, hogy elméletileg megragadjuk meghatározó és közös jellemvonásaikat (ahogyan ezt a szocialista teoretikusok megpróbálták az államkapitalizmusról, a tervgazdaságról és a redisztributív gazdaságokról szóló különböző elméleteikkel). Ez annál is fontosabb, mivel még azok is, akik a Polányi-féle elméleti keretet fogadták el, csak keveset gondolkodtak arról, hogy a különböző gazdaságkoordinációs módok hogyan léteztek és létezhetnek együtt, egymással kiegyensúlyozott módon egy gazdaságban.

Szellemi perspektívák: a nem kapitalista vegyesgazdaság, mint a szocializmus „előszobája”

Amikor egy ilyen komplex és sokat vitatott kérdés napirendre kerül, akkor fontos rögzíteni a legfontosabb elméleti keretet, amely megadja, megadhatja a vita irányát. Ebből a célból a konferencia szervezői egy külön memorandumot állítottak össze. Ebben a memorandumban mi, az *Eszmélet* szerkesztői kijelöltünk bizonyos gondolkodási irányelveket a nem kapitalista társadalomra és a vegyesgazdasági formákra vonatkozóan.

Először is, nincs megoldás a kapitalizmus strukturális válságára (szegénység, munkanélküliség, erőszak, háborúk, egyenlőtlenség, kizárás a hatalomból és a társadalom javaiból, környezetrombolás) a kapitalista rendszeren belül. A kapitalizmus alternatívája csak a

szocializmus lehet, egy olyan világ, amely a „tőkén túl” (Mészáros István) létezik. Nem ismerünk semmilyen másfajta társadalomalakulatot, amely a tőke uralmával szemben alternatívát jelenthetne. Konferenciánkat az a gyakorlati cél motiválta, hogy elősegítsük ennek az alternatívának a kidolgozását és megvalósítását, hogy a nemzetek feletti együttműködés szellemében keressük és használjuk fel a globális gazdasági-társadalmi kísérletek és antikapitalista szervezetek történelmi és elméleti tapasztalatait.

Mi, az *Eszmélet* köre úgy gondoljuk el a szocializmust, mint az alsóbb szintjét egy olyan, önkormányzaton alapuló társadalmi és gazdasági rendnek, a kommunizmusnak, amely túlmegy a piacgazdaság struktúráin. Ez a rend önkéntesen, alulról szerveződő termelői és fogyasztói közösségek rendszere, olyan új társadalmi szerveződések, amelyek mind a bürokratikus állam, mind a tőke irányítása és elnyomása nélkül működnek. Ez azt jelenti, hogy a szocializmust nem lehet felülről „bevezetni”. A kapitalizmust meghaladó alternatív gazdasági és irányítási formáknak hosszú története van a világ minden régiójában, amely azt mutatja, hogy ezek világméretű kísérletek, és egyik régióknak sincs különleges történelmi privilégiuma a létrehozásokra. A globális kapitalizmus globális válaszokhoz vezet. Ennek az alternatívák utáni keresésnek az eredménye az, hogy ma már láthatjuk a körvonalait egy harmadik útnak, *tertium daturnak*, a Lukács György által adott értelemben. Ez Lukács részéről egy nagyon komplex elméleti álláspont volt, ugyanis elhatárolta magát és az új út utáni keresését nemcsak az államközpontú „sztálinizmustól” és a kapitalizmustól, de attól is, hogy egy társadalom valamilyen mechanikus módon keverje a piacot és az államszocializmust, úgy, hogy közben a modellből hiányzik a munkások és a termelők által gyakorolt demokratikus ellenőrzés. Ez a szempont különösen lényeges ma, amikor, gazdasági sikerüktől függetlenül megnézzük például az ázsiai vegyesgazdaságok példáit.

Felfogásunk szerint ez a „meghaladás” három, egymással összekapcsolódó szintből áll:

1. Mindenhol támogatnunk kell a humanista társadalmi tömegmozgalmak kibontakozását, amelyek kikövezik az utat a demokratikusan irányított köztulajdon és a kollektivista gazdasági formák felé az emberi élet minden területén, elsődlegesen persze a termelés és a fogyasztás területén.

2. Párhuzamosan a szocializmus politikai-hatalmi feltételeinek létrehozásával, amelyet persze ki kell harcolni, egy többszektörű

vegyesgazdaságot lehet létrehozni, ahol a piac, a háztartások, az államilag irányított és a közösségi szektorok mint gazdasági formák együtt létezhetnek úgy, hogy egy társadalmilag integrált módon kiegészítik és kiegyensúlyozzák egymást, közben békésen versengenek egymással. A demokratikus irányítás és tervezés szellemében az állam támogatja és védelmezi a szocializmus „szigeteit”, ahol az önkéntesen megszerveződött szövetkezetek, dolgozói társulások és egymással kölcsönös kapcsolatban álló közösségek a saját ex ante (előzetesen és alulról) megszervezett specifikus szükségletei és kapacitásai szerint termelnek és fogyasztanak.

3. A kapitalizmus soha nem fog magától összeomlani. Ezért döntő jelentősége van annak, hogy mind nemzeti, mind nemzetközi szinten fejlesszük és erősítsük a közösségi tulajdont, mert a kapitalizmus történelme során mindig lerombolta és marginalizálta a magántulajdonnal és a profitlogikával ellentétes társadalmi kezdeményezéseket. A globális válság arra kényszerít bennünket, hogy átgondoljuk az antikapitalista alternatívákat, és olyan megvalósítható modelleket kínáljunk, amelyek regionálisan és országosan politikai programokká fordíthatók le. Az államszocialista rendszerek összeomlásának tapasztalatai azt mutatják, hogy a munkások csak azokat a rendszereket védik meg, ahol a termelők közvetlen ellenőrzésük alatt tartják a különböző formákban létező kollektív tulajdont. A bürokratikus állami irányítás könnyen vezethet a kapitalista privatizációhoz és a munkások érdekeinek elárulásához. A demokratikus gazdaságirányítás viszont a gazdasági, politikai és társadalmi előfeltétele a szocializmus megteremtésének, annak, hogy túlmenjünk a kapitalizmuson, és végső soron a tőkén. A demokratikus gazdaságirányítás egyszersmind kulturális és oktatási iskolaként működik: a termelőket arra kényszeríti, hogy megtanulják kifejleszteni készségeiket és képességeiket, és hozzászokjanak közös tevékenységeik koordinálásához, a felelős együttműködéshez.

Budapest, 2021. június 26.

Az Eszmélet szerkesztősége

(Fordította: Szalai Miklós)